

Духовність як формотворча складова особистості людини

Священик Станіслав Беспалов

У даній статті досліджується роль духовності як формуючої складової особистості людини. Становлення духовності – правильна потреба кожної особистості, яка залежить від волі та активності людини. Духовність – це внутрішній світ людини, зв'язок людини з релігією, з Богом. У важких умовах існування сучасної цивілізації кожна особистість через духовність покликана перебороти гріховність, апатію, зневіру і навіть розпач, пройти всі випробування та здолати спокуси, цинізм, в результаті – прийти до Бога й отримати спасіння.

Ключові слова: Бог, Церква, духовність, гріховність особистість, совість.

Проблема духовно-етичного буття людини є основоположною, оскільки її вирішення визначає характер, напрям розвитку та форми взаємодії Церкви та суспільства.

Сьогодні головне завдання православної теології полягає в тому, щоб переорієнтувати мислення людей і формувати в них, особливо серед молоді та студентів, віру не в секулярну силу цього світу, а найперше віру в Бога, розкрити духовність як стержень у житті. Це дасть бажання та вміння правильно використовувати усі знання та надбання людини у світі, аналітично мислити, виховувати творчу, високодуховну особистість.

Тільки високодуховна особистість може повністю себе реалізувати, адже вона не блукає втемрявіцього світу, а бачить світло віри Христової. Бог створив людину для блаженства, що існує саме в Ньому, через живе спілкування з Ним¹. Адже Христос – «є *путь, і істина, і життя*» (Ін. 14, 6).

¹ Феофан Затворник, свт. Что есть Духовная Жизнь и как на нее настроиться. – М: Отчий дом., 2009. – С. 75

Важливе значення тут має духовний розвиток – довгий і складний шлях до вдосконалення особистості, який повинна пройти кожна людина, тому що всі ми покликанні до єднання з Богом і повинні правильно, високодуховно реалізувати себе в цьому світі.

Духовне життя особистості – це найперше життя з Богом. Воно охоплює процеси виховання, освіти, науки, культури, літератури й мистецтва, відображається в поглядах, думках, концепціях, суспільних процесах та явищах, у реалізації духовних потреб у Церкві, інтересів людини в суспільних інститутах народу².

Становлення духовності – правильна потреба кожної особистості, яка залежить від волі та активності людини. На міцному ґрунті духовності людина зростає як особистість. Що ж творить духовність у людині? Що це за шлях? Найперше – це шлях твердої віри в Бога, шлях добра, розуміння й усвідомлення своєї істинної духовної природи, свого призначення у світі. Саме до цього закликає людину Православна Церква.

У всі часи Церква виступала важливим чинником національного об'єднання та піднесення рівня національної самосвідомості. Соціально-політичні погляди віруючого побудовані з певним підпорядкуванням їх «світу небесному», а невіруюча людина не може не помітити могутньої сили релігійної ідеї та віри.

Саме Церква спроможна об'єднати народ величезною силою завзяття та ентузіазму, давати сили для життя, розвитку та єднання, допомагати людині знаходити щастя не в зовнішніх речах матеріального світу, а у створенні безгріховного життя³.

Визначаючи роль духовності в розвитку особистості, слід розуміти, що вона додає сенсу життя людині; у ній вона черпає відповіді на екзистенційні проблеми, що її хвилюють: про Бога, про призначення людини, про критерії добра та зла, здобутки й помилки тощо. Духовність відкриває людині шлях до Бога, дає доступ до любові, совісті, мистецтва, науки й пізнання, почуття обов'язку, до правосвідомості.

² Пірен М., Савчин М. Проблема духовного життя творчої особистості в сучасній Україні // Православ'я в Україні. Збірник всеукраїнської наукової конференції. – К., 2011. – С. 328.

³ Беспалов С., свящ. Значення духовності для сучасного українського суспільства // Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Луцьк, 2014. – № 3. – С. 256.

мості й державності, до патріотизму. Патріотизм є ніщо інше як любов до землі своїх батьків, любов до «отцівської» віри⁴.

Духовність – це внутрішній світ людини, зв'язок людини з релігією, з Богом. Духовність – стрижень, фундамент внутрішнього світу людини, це те, чим відрізняється людина від інших істот, те, що властиве лише їй. Із духовності починає формуватися духовна культура особистості, як рівень досконалості людини, сукупність моральних чеснот, які вона накопичила, рівень освіченості та творчого розвитку. І це стосується не лише особистості, а й усього суспільства, нації⁵.

За своєю суттю духовність є пробудженням внутрішньої дійсності нашої природи буття, пошуком шляху до Бога, внутрішнє прагнення пізнати, з'єднатися з Творцем, і, як наслідок, перетворити всю нашу істоту на нову людину, нову особистість.

У важких умовах існування сучасної цивілізації кожна особистість через духовність покликана перебороти гріховність, апатію, зневіру і навіть розпач, пройти всі випробування та здолати спокуси, цинізму, результати – прийти до Бога й отримати спасіння⁶.

Адже гріховність людей є реальність, дана в безпосередньому досвіді. У ній переконає нас самосвідомість і спостереження над поведінкою оточуючих. Звертаючи увагу на самих себе, ми інколи негативно оцінюємо власні дії, слова і вчинки, не вигідні для нас дії, хоча і викликають почуття жалю, але розцінюються тільки як помилки, причому оцінка не має морального характеру; поряд з ними нерідко ми здійснюємо дії, що викликають у нас негативну оцінку морального порядку, і в цьому випадку ми називаємо їх поганими, нехорошими, злими, некрасивими, негідними, а в релігійному плані – гріховними.

Усвідомлення морально поганого вчинку зазвичай не обмежується чисто раціональної оцінкою, але викликає негативну (неприємну)

⁴ Михайл (Зінкевич), митр. «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона: сакральний вимір Руської державності // Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Луцьк, 2013. – № 1 – С. 9.

⁵ Беспалов С., свящ. Значення духовності для сучасного українського суспільства // Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Луцьк, 2014. – № 3. – С. 255.

⁶ Мах М. Непрості кроки до духовності // Православна Церква в сучасному світі: проблеми та перспективи. Матеріали міжн. науково-практичної конференції. – Луцьк, 2014. – С. 109.

емоцію, звану докором совісті, яка може бути різною за інтенсивністю і в окремих випадках заподіює сильне страждання. Усвідомлення гріховності і бажання змінити гріховний спосіб життя, зрозуміти найглибший сенс життя⁷.

Страждання в основних рисах зводиться до свідомості винності, сором, страху перед наслідками, нерідко каяття. На емоційні наслідки гріха Св. Писання вказує з найперших своїх сторінок (*Бут. 3,10*).

Те ж саме відбувається при отриманні нами тим чи іншим шляхом інформації про вчинки оточуючих або зовсім далеких від нас людей.

Переконаний християнин має для оцінки своїх і чужих вчинків ще інший критерій – моральні норми Одкровення, зазвичай засвоєні їм у інтерпретації Церкви, до якої він належить. Конфесійні відмінності не відіграють тут суттєвої ролі, бо християнські моральні поняття і норми практично інтерконфесійні. Можна констатувати закономірність, що раціональна складова оцінки християнином того чи іншого вчинку базується в основному на зіставленні його з нормами Одкровення (заповідями), в той час як емоційне переживання його (задоволеність, радість або, навпаки, обурення, сором) є функцією совісті. Звичайно, і оцінка, і її емоційна реакція значною мірою підпадає під вплив звичаїв соціального середовища, що надає нерідко переколює вплив на судження.

Гріх – поняття суто релігійне і означає собою вчинок, свідомо скоєний всупереч Волі Божої, а оскільки воля Божа в моральній сфері відома нам з Одкровення, то гріх – вчинок, який є свідомим порушенням містяться в Одкровенні божественних заповідей, або, що те ж саме, божественного закону, як сукупності заповідей.

Священне Писання говорить, що гріх є беззаконня (*1 Ін. 3, 4*), що, звичайно, не означає, що будь-яке беззаконня є гріх. Справді, будь-який гріх завжди є порушенням закону Божого, але бувають випадки формального порушення закону, які не можуть бути названі гріхом, як наприклад, порушення Ісусом Христом закону суботнього спокою; такі вчинки хоча і суперечать букві писаного закону, але відбуваються у виконання вищого закону любові, написаного в серці.

Зрозуміло, керування цим вищим законом всупереч писаному закону є лише для тих, у кого він дійсно «написаний в серці», для

⁷ Паїсій Святогорець, св. Слова. – Стрий, 2007. – Т. 2. – С. 256.

християн, які перебувають на найвищих щаблях духовного розвитку, інакше – досягли стану святості⁸. Іншим прикладом беззаконня, яке не може бути названо гріхом, може служити жертвоприношення Авраама. Він готовий був зробити очевидне беззаконня, найгірше і більш суперечило совісті, ніж вчинок Каїна, але дотримувався при цьому веління Господа, і тому його готовність не була гріховною: вона теж була наслідком вищого закону, написаного в серце Авраама, його безмежної любові до Бога, заради Якого він сина свого єдиного не пожалів (Бут. 22, 5-12).

Можливість найбільш яскравого розкриття суті гріха представляється при вивченні гріхопадіння перших людей. Здавалося б, сам по собі вчинок був морально байдужим, бо нікому очевидно безпосередньо шкоди не приносив; навпаки, можна було з певного погляду уявити його позитивним (що спокусник зміїв і не забув зробити), як крок до розширення людського знання і можливостей (Бут. 3, 5). Однак він був гріхом і не міг не бути ним, бо був прямим порушенням заповіді (Бут. 2, 17). На цьому прикладі ясно виступає сутність, зміст гріха, що зводиться виключно до непослуху Богу. Звичайний збіг голосу совісті з вказівками Одкровення пояснюється тим, що Джерело і совісті, і Одкровення один і той же – Бог, образ Якого, відображений в душі людини, проявляє себе різноманітно, але в тому числі і особливо яскраво – в совісті.

Дані Одкровення, історія і власний духовний досвід дозволяють встановити, що факторами гріха є: диявольська інспірація (спокуса), себелюбство і дефекти віри (негативний фактор). Справді, первородний гріх дає яскраву картину взаємодії всіх цих трьох чинників. Він був зроблений під впливом спокуси, велику роль зіграло прагнення, прагнення до особистої насолоди: *«і побачила жінка, що дерево добре для їжі, і що воно приємне для очей і жадане, тому що дає знання»*, (Бут. 3, 6) і, нарешті, стало проявом недовіри до Бога, до Його абсолютної Правди, проявом сумніву в доцільності і непохитності даної Їм заповіді (Бут. 3, 3-6).

Найлегше утворюються і володіють найбільшою стійкістю гріховні навички і звички там, де основним фактором є себелюбство, біологічно властивий людині егоїзм. Це пояснюється тим, що з повто-

⁸ Савчин М. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – С. 212.

ренням такого роду гріхів первинний фактор продовжує діяти в повну силу, і дія його ще посилюється звичкою. В результаті виходить те, що гріх, увійшовши в душу, опанував її до найглибших схованок, звернувся в звичку, в щось природжене, в кожній (душі) з дитинства разом зростає, виховує її та вчить всьому худому⁹. Так, наприклад, крадіжка в будь-яких її проявах (в тому числі і в «прихованих», наприклад у хабарництва, і т.п.), психологічною основою якої є перевага власних матеріальних інтересів інтересам оточуючих, відбувається повторно з усе більшою легкістю, як кажуть, «без докорів сумління», бо прагнення до задоволення своїх матеріальних запитів продовжує діяти в повній мірі і ще посилюється умінням красти і відповідної звички.

Найбільш чітке обґрунтування вчення про вплив первородного гріха на людський рід в цілому і на кожну людину окремо ми знаходимо в 5 главі послання до Римлян, де ап. Павло, порівнюючи плоди гріха прабатьків з плодами спасительного подвигу Христа Спасителя, писав:

«Тому як через злочин одного – всім людям осудження, так виправданням одного – всім людям виправдання життя. Бо як через непослух одного чоловіка багато людей стали грішними, так і послухом одного багато стануть праведними.» (Рим. 5, 18-19).

Отже, кожна окремо взята людина піддається не тільки зовнішнім спокусам і власному егоїзму, але також зазнає впливу гріховних звичок і схильностей, як укорінених в ній результатів її особистої практики, так і успадкованих нею від прабатьків. І шлях виправлення, єднання з Богом не можливий без духовності.

Звернення до духовності, у контексті виховання та розвитку, дає людині широкі можливості усвідомити, на чому засноване її становлення як особистості, у чому полягає справжній сенс її життя, на чому будується повноцінне існування та спілкування, формуються потреби зростання й реалізації своїх можливостей, породжується відчуття «духовного голоду».

Духовність є тією потенційною суттю людини, яка забезпечує їй повноцінний розвиток і саморозвиток, засвоєння соціального досвіду

⁹ Феофан Затворник, свт. Что есть Духовная Жизнь и как на нее настроиться. – М: Отчий дом., 2009. – С. 142.

з метою перетворення власної природи, допомагає у боротьбі з гріхами та пороками, які руйнують людську природу¹⁰.

Духовність – це богоподібність, спрямованість усього життя людини з її цінностями та цілями до Бога, Який є Джерелом істинної духовності. Справжня духовність неможлива без Христа, церковних таїнств, подвижницького життя і самовдосконалення, боротьби з гріхом у власній душі, безкорисливої любові до інших людей. Саме цим вона наближає людину до Бога, сприяє покращенню її духовного світу.

Пробудження та очищення совісті є важливим критерієм моральності та духовності для кожної особистості, яка покликана стати творцем добра в цьому світі. Совість вказує нам на те, що є правильним, ащо ні, що є угодним Богові, а що – не угодним¹¹.

Тільки в єднанні з Богом людина може розвивати свою духовність, а зрозуміти суть духовного життя неможливо без розуміння добра і зла у людському житті. Добро – це здійснення волі Божої, це те, що служить для збереження і розвитку життя, а зло – те, що знищує особистість.

Результатом прийняття християнських цінностей, духовної культури, етичних норм, засвоєння багатства духовної культури людства, основних цінностей суспільства, моральних принципів та норм духовності, яка творить любов, добро, правду, свободу, благодійність, рівність, справедливість, патріотизм, героїзм.

Однією з характеристик духовного життя особистості є гармонійна сполученість ідеальної і матеріальної діяльності. Відповідною оцінкою роботи суспільного й індивідуального механізмів становлення духовної культури особистості виступає критерій духовної цілісності особистості: трансценденція як свобода людини пересуватися на нові плани буття в пошуках динамічної гармонії зі світом. Трансценденція є результатом вибору між альтернативами і ґрунтується на можливостях загальнодуховного поля людини і суспільства.

Відродження духовності – важливе питання нашого часу. Поряд з єдністю віри, надії та любові його вимірами є гармонія розуму, почуття

¹⁰ Корнівська М. Психологічні основи духовності як чинник формування національної свідомості // Православ'я в Україні. Збірник всеукраїнської наукової конференції. – К., 2011. – С. 253-254.

¹¹ Феофан Затворник, *свт.* Что есть Духовная Жизнь и как на нее настроиться. – М: Отчий дом., 2009. – С. 34.

й воля особистості, діалектичний взаємозв'язок істини, добра і краси, єднання з Богом. Відродження духовності – це відродження єдності всіх сутнісних сил людини, способів і форм освоєння дійсності.

Умови глобалізаційного світу і трансформаційного суспільства, ускладнюють становлення духовності особистості, а з іншого боку, мають потенційні можливості зміцнення її позицій у всій системі духовного.

Особливості становлення духовності особистості обумовлені ментальністю¹². Духовне зростання людини неможливе без усвідомлення нею своєї національної особливості і приведення її у відповідність з розвитком суспільства і світу.

Духовність має допомагати людині прийти і з'єднатися з Богом, прийти до спасіння.

Людина, яка дбає про духовне вдосконалення, вчиться не ображатися на своїх ближніх, не противитися злomu, любити навіть ворогів своїх, вона не чинить перелюбу, не клянеться, подає милостиню й молиться не напоказ, а щиро, від душі, не судить і прощає своїх ближніх, шукає найперше Царства Небесного у своїй душі, прагнучи бути такою ж досконалою, як і Отець Небесний.

Таким чином, Православна духовність – це досвід життя в Христі, атмосфера нової людини, відродженої благодаттю Божою. Мова йде не про абстрактний емоційний і психологічний стан, але про єднання людини з Богом, життя за заповідями Божими. Адже для того, щоб Він слухав нас, нам треба самим слухати Його¹³.

Як результат, можемо виявити деякі характерні риси Православної духовності: по-перше, вона христоцентрична, оскільки Христос – єдиний «засіб зцілення» людей через іпостасне з'єднання Божественної і людської природи в Його Особистості; по-друге, Православна духовність тріадоцентрична, оскільки Христос завжди з'єднаний з Отцем і Святим Духом. Усі Таїнства відбуваються в ім'я Триєдиного Бога. Христос є Главою Церкви і не мислиться поза нею.

Отже, Православна духовність церковноцентрична й неможлива без Таїнств і подвижницького життя, бо тільки в Церкві ми можемо прийти до спілкування з Христом. Духовність дарує людині «духо-

¹² Савчин М. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – С. 302.

¹³ Молитовник. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2009. – С. 473.

вне здоров'я» – чисті помисли, просвічений розум, очищене серце, яке постійно має в собі Христа¹⁴.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. *Беспалов С., свящ.* Значення духовності для сучасного українського суспільства // Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату.– Луцьк, 2014. – № 3. – С. 255-260.
3. *Корнівська М.* Психологічні основи духовності як чинник формування національної свідомості // Православ'я в Україні. Збірник всеукраїнської наукової конференції. – К., 2011. – С. 251-261.
4. *Мах М.* Непрості кроки до духовності // Православна Церква в сучасному світі: проблеми та перспективи. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк, 2014. – С. 109-112.
5. *Михайл (Зінкевич), митр.* «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона: сакральний вимір Руської державності // Волинський благовісник: богословсько-історичний науковий журнал Волинської Православної Богословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату.– Луцьк, 2013. – № . 1 – С. 9-12.
6. *Молитовник*. – К.: Видавничий відділ УПЦ КП, 2009. – 506 с.
7. *Пірен М., Савчин М.* Проблема духовного життя творчої особистості в сучасній Україні // Православ'я в Україні. Збірник всеукраїнської наукової конференції. – К., 2011. – С. 327-340.
8. *Савчин М.* Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 508 с.
9. *Феофан Затворник, свт.* Что есть Духовная Жизнь и как на нее настроиться. – М: Отчий дом., 2009. – 302 с.
10. *Паїсій Святогорець, св.* Слова. – Стрий, 2007. – Т. 2. – 272 с.

¹⁴ *Паїсій Святогорець, св.* Слова. – Стрий, 2007. – Т. 2. – С. 97.

